
Ontwikkelingen in het denken over het gezin

RENÉ HOKSBERGEN

In de laatste decennia van de vorige eeuw zien we grote veranderingen in het denken over het gezin. De vanzelfsprekendheid van het gezin, de hoeksteen van de samenleving, kwam ter discussie te staan. Aan de hand van Nederlandse literatuur wordt in dit artikel een overzicht gegeven van veranderingen in het denken over het gezin. Tevens worden suggesties gedaan hoe vanuit het algemene beleid het gezin zou kunnen worden ondersteund.

Foto: Stockxchng/LilGoldWmn

In de eerste helft van de vorige eeuw was men het er over eens dat het gezin bepalend was voor de mogelijkheden die de kinderen zouden krijgen. In en na de jaren zestig is er rond het denken over samenstelling en functie van het gezin echter veel te doen geweest. Nadruk van beleidsmakers en onderzoekers op de diversiteit van het gezin en het sterk toegenomen individualisme betekenden soms dat wezenlijke functies van het gezin voor

het individu werden gebagatelliseerd. Dan kwam het gezin in het verdachtenbankje terecht van ouderwets, beklemmend en een potentiële plek voor kindermishandeling.

Tegenwoordig wordt er genuanceerder over het gezin gedacht. Volgens CBS-woordvoerder Jan Latten is “het maffe eraf” maar *gezin* kan ook “van alles betekenen”. Latten doelt vooral op veranderingen in de cultuur met grote invloed op het gezin, en wijst erop dat het de helft van de mensen lukt om een duurzaam gezin te stichten. In het leefpatroon van mensen is de laatste eeuw niet eens zo heel veel veranderd: jongeren gaan op een zeker moment het huis uit, zoeken een partner, trouwen en krijgen kinderen. Maatschappelijke ontwikkelingen, culturele veranderingen en economische factoren beïnvloeden natuurlijk tijdstip en wijze van gezinsvorming, maar gezinsvorming als zodanig blijft.

Als veel burgers zelf nauwelijks verschil maken tussen gehuwd en ongehuwd samenwonen en als veel ongehuwd samenwonenden later alsnog trouwen, blijft de wezenlijke betekenis van het gezin voor individu en samenleving onaangetast. Weliswaar worden er per gezin minder kinderen geboren en worden de kinderen later geboren dan enkele decennia geleden, het merendeel van de kinderen leeft in gezinsverband. Het aantal (echt)scheidingen mag dan flink zijn toegenomen, voor ongeveer zeven van de acht kinderen blijft de

gezinssituatie gedurende hun gehele jeugd intact. En, pedagogisch gesproken: in de overgrote meerderheid van de gezinnen voeren ouders hun opvoedingstaak succesvol uit. Zelfs voor jongvolwassenen is het nog essentieel om te kunnen terugvallen op een basis, het ouderlijk gezin.

Ongehuwd samenwonen en het huwelijk

Het huwelijk bestaat nog steeds, maar is minder algemeen en vanzelfsprekend geworden. In veel milieus – enkele religieuze groepen uitgezonderd – is ongehuwd samenwonen gebruikelijk geworden, vooral voorafgaand aan het huwelijk. Het is inmiddels ook volledig geaccepteerd. Over ‘hokken’ wordt niet meer gerept. Overigens heeft ongehuwd samenwonen altijd al bestaan: onder de benaming ‘verloving’ maakte het lang deel uit van de christelijke traditie. Toch draagt Nederland naar West-Europese maatstaven het huwelijk nog steeds een warm hart toe. In 2005 was 82 procent van alle samenwonende paren gehuwd; ongehuwd samenwonen is doorgaans ‘short-lived’, en kan dus in veel gevallen worden gezien als een matrimonium in fieri, een huwelijk-in-wording, vooral voor samenwonenden met een kind. De gemiddelde huwelijksleeftijd in Nederland is aanzienlijk gestegen: voor het eerst huwende mannen en vrouwen zijn momenteel gemiddeld 33 respectievelijk 30 jaar, en dat is voor beiden zo’n zeven jaar ouder dan rond 1980. Tegenwoordig worden vrouwen, gemiddeld gesproken, eerst moeder (29 jaar) en dan pas echtgenote (30 jaar).

Uit recent onderzoek blijkt dat ongehuwd samenwonenden in hun huwelijk evenveel relatiesatisfactie ondervinden als mensen die huwden zonder voorafgaand te hebben samengewoond. Wel is er duidelijk verschil ten gunste van gehuwden, als koppels die huwden worden vergeleken met hen die bleven samenwonen. Ook blijken samenwonenden meer tevreden met hun leven dan mensen zonder partner, of mensen die alleen wonen.

Kortom, er is nog steeds een duidelijke relatie tussen het begrip huwelijk en het begrip gezin, ook al heeft het huwelijk sinds het hoogtepunt na de Tweede Wereldoorlog behoorlijk aan exclusiviteit verloren.

Vaak wordt erg veel nadruk gelegd op de toegenomen diversiteit van leef- en relatievormen en op de grote veranderingen op gezinsterrein. Een empirische basis daartoe ontbreekt want de situatie van het gezin is niet gewijzigd door een massale keuze van burgers voor andere leefvormen, en wel omdat de kernelementen van de levensloop – zelfstandig wonen, seksualiteit en kinderen krijgen – in de loop der tijd verder uit elkaar zijn komen te liggen. Ook krijgen de, inderdaad soms ernstige, problemen in een minderheid van alle gezinnen veel aandacht. De media werpen zich gretig op misstanden. In vijf procent van de gezinnen is sprake van een cumulatie van problemen (ongeveer 130.000 kinderen). Daarnaast geldt voor ongeveer tien procent van de kinderen dat zij opgroeien in gezinssituaties met risicofactoren die kunnen leiden tot problematisch gedrag. Alles bij elkaar gaat het hierbij om veel gezinnen en veel kinderen. Daarom is het politieke klimaat ten aanzien van het gezin veranderd. Kortweg zou je ten aanzien van de opvattingen

Foto: Stockxchng/madmaven

over de plaats van het gezin kunnen zeggen dat het van vanzelfsprekend gedogen, via bagatelliseren en kritiseren naar stimuleren en ondersteunen is gegaan.

Kinderen en echtscheiding

Sinds de jaren zeventig is het aantal echtscheidingen sterk gestegen, daarna licht gedaald. Elk jaar maken ruim 30.000 minderjarige kinderen de echtscheiding van hun ouders mee. Voegen we de samenwonenden met kinderen erbij dan gaat het om ongeveer 60.000 kinderen. Een derde van de kinderen van gescheiden ouders kampt met problemen. Uit onderzoek is bekend dat echtscheiding op elke leeftijd van het kind ongunstig is: meer problemen op school, vaker delinquent gedrag zoals vandalisme, meer psychologische problemen, een negatiever zelfbeeld en minder gemakkelijk een stabiele relatievorm. Vooral frequente ruzies van ouders (‘vechtscheiding’) zijn schadelijk voor betrokken kinderen. De overheid probeert onder meer met wettelijke regelingen, zoals het verplicht stellen van een ouderschapsplan, grip te krijgen op al deze negatieve gevolgen. Is een scheiding onvermijdelijk dan moet er met kracht voor worden gezorgd dat deze zo goed mogelijk verloopt.

Hoe kun je het aantal echtscheidingen van gezinnen met kinderen beperken? Kan het onderwerp gezin- en relatievorming niet aan het onderwijsvak maatschappijleer worden toegevoegd? In het voortgezet en middelbaar onderwijs kan dat buitengewoon zinvol zijn. Als de band tussen ouder en kind hecht is en voor het kind in ieder geval bevredigend, en het kind maakt weinig of geen negatieve levensgebeurtenissen mee (zoals sterfte van een der ouders, mishandeling, scheiding), dan is de kans op maatschappelijke ontsporing en/of gedragsproblemen aanzienlijk minder.

Voorwaardenscheppend beleid

Nederlandse kinderen zijn wel eens aangemerkt als de gelukkigste kinderen ter wereld. Er is gesuggereerd dat parttime werken en tijd voor elkaar hebben, belangrijker zijn dan concurrentie. Een goed gezin is een gezin met ouders voor wie een adequate opvoeding en voldoende aandacht

demodata

HELFT JONGE VERKEERSDODEN ZAT ACHTER HET STUUR

In de afgelopen tien jaar kwamen in Nederland ruim 1.500 jongeren van 18 tot 25 jaar om in het verkeer. Dit is ruim een zesde van het totale aantal verkeersdoden. Van hen bestuurd de helft een personenauto. Bij de verkeersdoden ouder dan 25 jaar was dat een derde. Van de mannelijke 18-25-jarige automobilisten komen relatief veel om in het verkeer. Het risico om te overlijden is voor jonge bestuurders nog hoger als rekening wordt gehouden met het aantal verreden kilometers. Mannen van 18 tot 25 jaar leggen de minste kilometers per jaar af, maar krijgen de meeste dodelijke ongelukken per afgelegde kilometer. Het hoogste risico zit bij mannen van 18 en 19 jaar. In de afgelopen vijf jaar was bijna drie kwart van de dodelijke ongevallen van jonge autobestuurders een eenzijdig ongeval. Hierbij overleed 83 procent na een botsing tegen bijvoorbeeld een boom, vangrail of paal. De autobestuurders van 25 jaar en ouder overlijden vaker na een botsing met een ander voertuig. In vergelijking met tien jaar geleden is het aantal verongelukte jonge autobestuurders met de helft afgenomen. Dit geldt ook voor de 25-plussers (CBS).

voor de kinderen zonder teveel stress kan worden gecombineerd met hun persoonlijke verdere ontplooiing en de door hen verlangde maatschappelijke participatie. In het huidige sociale bestek met zijn grote nadruk op arbeidsparticipatie van beide ouders buitenshuis en zijn eisen aan onderwijs en kennisvermeerdering voor zowel kinderen als volwassenen, is dit voor het sterk geïndividualiseerde gezin bepaald niet eenvoudig.

Daarom dient de overheid voorwaardenscheppend te werken. Wetenschappelijk onderzoek rond familie en gezin moet geen weerspiegeling zijn van persoonlijke opvattingen over maatschappelijke doelstellingen, maar objectiviteit nastreven. Gezien het nu weer erkende centrale belang van het gezin is blijvende aandacht van de politiek voor familie en gezin aan te bevelen. Dan past handhaving van het Programmaministerie voor Jeugd en Gezin en een streven naar blijvende maatschappelijke waardering voor 'zorg voor kinderen' voor zowel de zorg die ouders verlenen als die van de kant van professionals. Aan professionele zorgverleners moeten hoge eisen worden gesteld qua taalvaardigheid, kennis van gedrag en ontwikkeling van kinderen, en qua sociale vaardigheden. Daar moeten fatsoenlijke salarissen tegenover staan. Verder zouden er meer wooneenheden moeten komen waarin grootfamilies zich redelijk onafhankelijk van afzonderlijke leefeenheden kunnen vestigen.

Bedrijven kunnen thuiswerken stimuleren. Overblijfmogelijkheden en buitenschoolse opvang zouden landelijk ingevoerd en geregeld kunnen worden, en niet aan individuele scholen of gemeenten worden overgelaten. En daar waar mogelijk kunnen grootouders de gezinnen van hun kinderen ondersteunen, bijvoorbeeld door verlofregelingen in te voeren voor werkende grootouders.

LITERATUUR:

- Centraal Bureau voor de Statistiek (2001), *Samenleven. Nieuwe feiten over relaties en gezinnen*. Voorburg: CBS.
- Kooy, G.A. (1967), *Het modern-Westers gezin*. Hilversum/Antwerpen: Paul Brand.
- Latten, J. (2005), Trends in samenwonen en trouwen: informalisering en schone schijn van de burgerlijke staat. In: C. Forder & A. Verbeke (red), *Gehuwd of niet: maakt het iets uit?* Antwerpen, Groningen: Intersentia Uitgevers, pp.11-46.
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (1996), *Notitie Gezin. De maatschappelijke positie van het gezin*. Rijswijk: Directie Sociaal Beleid Ministerie VWS.
- Nationaal Comité voor het 1994 internationaal jaar van het Gezin (1995), *Eindverslag*. Den Haag: Nationaal Comité voor het internationaal jaar van het Gezin.
- Nederlandse Gezinsraad (2001), *Gezin: beeld en werkelijkheid*. Den Haag: NGR.
- Programmaministerie Jeugd en Gezin (2008), *De kracht van het gezin. Nota gezinsbeleid 2008*. Den Haag: Programmaministerie voor Jeugd en Gezin. In: J. Garssen & J. de Beer, Voorburg/Heerlen: pp. 29-42.
- Sanders, H. (2009), *Huwelijk-in-(ver)wording? Ongehuwd samenwonen als maatschappelijk ethos: sociologische verkenning en ethisch-theologische reflectie*. Leuven: Katholieke Universiteit Faculteit Godgeleerdheid, dissertatie.
- Soons, J.P.M. (2007), En ze leefden nog lang en gelukkig. *Demos*, 23, 4. Den Haag: NIDI. p. 6.

Prof. dr. R.A.C. Hoksbergen, Emeritus hoogleraar adoptie, Universiteit Utrecht (www.fss.uu.nl/adoptie).
E-mail: r.a.c.hoksbergen@uu.nl

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en beoogt de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken te bevorderen. Inlichtingen over toezending van kopij kunnen worden ingewonnen bij de redactie

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding is toegestaan. Toezending van bewijs-exemplaren wordt op prijs gesteld.

Het NIDI is een instituut van de KNAW dat zich bezighoudt met onderzoek naar ontwikkelingen in de omvang en samenstelling van de bevolking

colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry Bronsema, eindredacteur drs. Joop de Beer drs. Gijs Beets dr. Luc Bonneux drs. Jeannette Schoorl
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	www.nidi.knaw.nl/nl/demos/
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	Nadorp Druk b.v., Poeldijk

WAT IS EEN GEZIN?

Anders dan in het Duitse of Franse taalgebied maken we in het Nederlands onderscheid tussen *familie* en *gezin*. Vanuit het gezin gaat de meeste invloed uit. In de eerste helft van de vorige eeuw vond men het gezin bepalend voor de mogelijkheden, individueel en sociaal gezien, die kinderen kregen. Vanaf de jaren zestig is er rond het denken over samenstelling en functie van het gezin veel te doen.

Gezinsonderzoek en ideologie:

De wijze van definiëring van het gezin lijkt meer beïnvloed door ideologische factoren dan door de feitelijke situatie. Naarmate mensen het belang van het gezin als minder fundamenteel voor de persoon zien, zijn specifieke kenmerken van het gezin niet in de definiëring terug te vinden. Het kind lijkt minder in beeld te zijn. Bijna 50 jaar geleden was voor gezinssocioloog Kooy "het gezin een door huwelijk tot stand gekomen sociale eenheid met specifieke structuur en functie, hoogstens omvattend een echtpaar en een aantal ongehuwde jongeren, jegens wie dit echtpaar de ouderlijke rol vervult; de leden van deze sociale eenheid zijn *veelal* op dezelfde plaats gevestigd." We herkennen hierin al het geïndividualiseerde gezin.

Gezin als leefeenheid:

Sinds ongeveer 1995 is de term *gezin* weer in omloop bij beleidsmakers. In 1996 formuleerde het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn

en Sport en in 2008 in de Nota Gezinsbeleid overgenomen het gezin als: "elk leefverband van één of meer volwassenen die verantwoordelijkheid dragen voor de verzorging en opvoeding van één of meer kinderen". Terecht wordt bij de definitie de kanttekening gemaakt dat ouders de zorg voor kinderen een levenlang kunnen voelen. Het begrip *leefverband* moest kennelijk bevorderen dat elk bijzonder leefverband, hoe specifiek ook, onder het begrip gezin valt. Daarmee werd aangesloten bij de definitie die het Nationaal Comité voor het Internationaal jaar van het Gezin in 1995 formuleerde: "iedere (primaire) leefeenheid waarin kinderen verzorgd en/of opgevoed worden. Die leefeenheden vertonen een grote mate van diversiteit in hun samenstelling en de diverse vormen die leefeenheden aannemen worden als gelijkwaardig beschouwd". Deze definities van gezin laten het moderniseringsproces zien. De nadruk wordt gelegd op de diversiteit van gezinsvormen.

Meer aandacht voor het sociale netwerk waarin het gezin verkeert:

In de in 2009 uitgebrachte adviezen door de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) en de Raad voor de Volksgezondheid en Zorg (RVZ) aan de Minister van Jeugd en Gezin wordt de nadruk gelegd op het belang van de sociale omgeving en de rol van grootouders: "netwerken als familie en burens, hebben een meerwaarde in de gewone alledaagse ondersteuning van gezinnen".